

игнорирование, а его несвоевременную кончину. Символом же последнего свидания «родственников» – есть безобразный дом и то отвратное «состояние»⁵, которое он содержит. Разжаривая сознание детей, и питая их ядом разврата, «наследство» отца неумолимо испепеляет, отравляя каждого причастившегося к родительскому «очагу».

Всю «тупиковость» человека, рожденного нежданно и негаданно, но оставленного жить исходя из принципа «пусть будет», передают образы всех детей Карамазова. Но выделяется ребенок, принявший правила игры отца и вопреки личной неуместности и «неудобности», не заботящийся о «постройке» собственного дома. Митя довольствуется достаточным наследством и томится борьбой за отведенную ему долю. Гленность человека, подверженного хаосу и вместо «прислушиваний» к посылам будущности, стремящегося к «прошлому», помогает уловить судьба Дмитрия Карамазова.

(окончание в № 38(51))

Литература:

1. Малахов В. Право бути собою / В. Малахов – К. : ДУХ і ЛІТЕРА. 2008. – 336 с. – ISBN: 978-966-378-080-1.
2. Хайдеггер М. Положение об основании / Мартин Хайдеггер Положение об основании. – СПб.: АЛЕТЕЙЯ, 1999. – 294 с. – ISBN 5-89329-078-X.
3. Достоевский Ф.М. Братья Карамазовы / Ф. М. Достоевский Собрание сочинений: В 12 т.– М. : «Правда», 1982. – Т. 11. – 624 с.
4. Достоевский Ф.М. Братья Карамазовы / Ф. М. Достоевский Собрание сочинений: В 12 т.– М. : «Правда», 1982. – Т. 12. – 542 с.

УДК: 37.01:316.61

Чжан Сінь

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

ОСВІТА ЯК ОДНА З ОСНОВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СКЛАДОВИХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Соціалізація розглядається не як вертикальний тиск суспільства на особистість, а як горизонтальні взаємини комунікації між соціально більш досвідченими і соціально менш досвідченими особистостями. Проаналізовано низку механізмів соціалізації, що сприяють засвоєнню дитиною і людиною взагалі соціальних норм: примус, придушення, ізоляція, самообмеження, проєкції, ідентифікація, інтроєкція, емпатія, інтелектуалізація, раціоналізація, сублімація. Дія цих механізмів на особистість

⁵ К слову, в контексте сказывания под состоянием надо понимать не только особый расчет имущества, а неповторимость выражения, переживания происходящего.

починається з доволі репресивних заходів з боку суспільства, і лише мірою часткового і поступового успішного навчання ці заходи стають все більш м'якими, поки нарешті не набувають позитивного і навіть привабливого характеру. Втім, така привабливість є важливою вимогою до соціалізації з самого початку її дії на особистість. Приховати і ослабити репресивну щодо особистості сутність засобів соціалізації покликана мова. Мова належить до мезочинників соціалізації порівняно з прямою міжособистісною взаємодією як мікрочинником (наприклад, у сім'ї) та макрочинниками, головним серед яких постає глобалізація. Проаналізовано особливості вторинної соціалізації на прикладі переходу особистості з однієї етнічної групи у іншу.

Ключові слова: соціалізація, адаптація, мова, особистість, ідентичність, комунікація, етнічні групи.

Чжан Синь. Образование как одно из главных коммуникативных составляющих социализации личности. Социализация рассматривается не как вертикальное давление общества на личность, а как горизонтальные отношения коммуникации между социально более опытными и социально менее опытными личностями. Проанализирован ряд механизмов социализации, которые способствуют усвоению ребенком и человеком вообще социальных норм: принуждение, подавление, изоляция, самоограничение, проекции, идентификация, интроекция, эмпатия, интеллектуализация, рационализация, сублимация. Действие этих механизмов на личность начинается с довольно репрессивных мер со стороны общества, и лишь мерой частичного и постепенного успешного обучения эти меры становятся все более мягкими, пока наконец не приобретают положительный и даже привлекательный характера. Впрочем, такая привлекательность является важным требованием к социализации с самого начала ее действия на личность. Скрыть и ослабить репрессивную, относительно личности сущность средств социализации призвана речь. Язык относится к мезодействиям социализации в сравнении с прямым межличностным взаимодействием как микрофакторы (например, в семье) и макродействиям, главным среди которых стоит глобализация. Проанализированы особенности вторичной социализации на примере перехода личности с одной этнической группы в другую.

Ключевые слова: социализация, адаптация, язык, личность, идентичность, коммуникация, этнические группы.

Zhang Xin. Education as one of the main communicative components of socialization of the personality. Socialization is considered not as a vertical pressure of society on a person, but as a horizontal relationship of communication between socially more experienced and socially less experienced individuals. A number of mechanisms of socialization that promotes the assimilation of social norms by the child and person in general are analyzed: coercion, suppression, isolation, self-restraint, projection, identification, introjection, empathy, intellectualization, rationalization, sublimation. The effect of these mechanisms on the person begins with quite repressive measures by the society, and only as the result of piecemeal and gradual successful training these measures become more soft until they finally become positive and even attractive. However, such an attraction is an important requirement for socialization

from the very beginning of its action on the person. The language should conceal and weaken the repressive as to personality essence of these means of socialization. The language is mesofactor of socialization compared to the direct interpersonal interaction as a microfactor (for example, in the family) and macro-factors, the main among which is globalization. The peculiarities of secondary socialization are analyzed on the example of the transition of personality from one ethnic group to another.

Key words: *socialization, adaptation, language, personality, identity, communication, ethnic groups.*

В системі співвідношення соціалізації і виховання останнє являє собою частину процесу соціалізації і його розглядають як цілеспрямовану і свідомо контрольовану соціалізацію (сімейне, релігійне, шкільне виховання). Виховання постає своєрідним механізмом прискорення процесу соціалізації. За допомогою виховання долаються або послаблюються негативні наслідки соціалізації, їй надається гуманістична орієнтація. Ці цілі виховання реалізуються за допомогою мови як одного з ключових комунікативних механізмів, а також як осередку певних цінностей.

Існує ціла низка механізмів, що сприяють засвоєнню дитиною і людиною взагалі соціальних норм. Одним із значущих механізмів соціалізації є примус, який має прояв у царині психічного як придушення. Його суть зводиться до виключення зі сфери свідомості думок, почуттів, бажань і потягів, що здійснюють сором, почуття провини або душевний біль. Цей механізм пояснює багато випадків забування людиною виконання будь-якого обов'язку, який з різних причин виявляється для неї неприємним [2, с.14]. Придушення найчастіше здійснюється мимоволі. Однак, в цілому ряді випадків людина докладает спеціальні зусилля, щоб забути ті чи інші враження шляхом переносу уваги на інші дії. Механізм довільного придушення отримав назву витіснення. У багатьох випадках людина може відчувати почуття провини, переживати внутрішній конфлікт через те, що має соціально неприйнятні бажання. Це почуття може бути як усвідомленим, так і несвідомим. Механізм придушення такого почуття і розв'язання суперечності між бажаннями і привласненою соціальною нормою є реакція на протилежну настанову.

Механізм ізоляції пов'язаний з тим, що людина витісняє емоційні компоненти якогось неприємного, травматичного враження. У разі дії цього механізму ідея (думка, враження) усвідомлюється як нейтральна і нешкідлива для людини. Ізоляція спостерігається при вирішенні людьми рольових конфліктів. Такий конфлікт виникає тоді, коли в одній і тій же ситуації людина змушена грати дві несумісні ролі. Для його вирішення на психологічному рівні як раз і використовується механізм ізоляції. Таку ізоляцію часто реалізують за допомогою мовної ізоляції – передусім створення спеціальної термінології для травматичних тем (війни, важких злочинів тощо), а також спеціальної стилістики в мовленні та інших мовних маркерів. Особливу роль має мова самоописів, яка вирішальним чином впливає на формування власної соціальної ідентичності особистості.

Важливу роль в процесах соціалізації відіграє механізм самообмеження. Якщо людині здається, що її досягнення менш значні, ніж досягнення інших людей, то вона починає страждати, її самоповага знижується. Деякі в такій ситуації припиняють свою

діяльність. Це своєрідний відхід – відступ перед труднощами, обмеження свого «Я». Даний механізм діє протягом всього розвитку особистості. Використання механізму самообмеження в багатьох життєвих ситуаціях виправдано, оскільки забезпечує адаптацію до ситуації, що склалася. Однак, він може приводити і до негативних наслідків в особистісному розвитку.

Приписування власних небажаних рис іншим становить сутність механізму проєкції, який захищає людину від усвідомлення цих же рис в собі. Негативні емоції, які були б спрямовані проти себе, людина обертає на інших. Таким чином, людина зберігає самоповагу. Підозріла людина схильна іншу теж вважати підозрілою, егоїстична і дратівлива виявляє ці ж недоліки у оточуючих. Експериментальними дослідженнями встановлено, що люди з високим рівнем самооцінки, але з невисокою думкою про інших проєктують на них власні недоліки. Ця тенденція більшою мірою властива тим, хто має комплекс неповноцінності або характеризується авторитарністю [7, с. 23]. Такі проєкції формують і відповідний словник, яким людина послуговується повсякденно.

В цілому ряді випадків людина ототожнює себе з іншим суб'єктом, групою, зразком. Цей процес отримав назву механізму ідентифікації та є одним з головних механізмів соціалізації, яка включає у себе формування людиною власної соціальної ідентичності. У процесі ідентифікації особа здійснює, в основному підсвідомо, психічне уподібнення себе до іншої людини. Ідентифікація призводить до наслідування дій і переживань інших людей, привласнення їхніх цінностей та настанов, переймання словника. Але більше того – саме через мову людина переймає значну частину досвіду інших.

З ідентифікацією тісно пов'язаний такий механізм, як інтроекція. Під час інтроекції якості і настанови інших ніби «вбудовуються» в структуру особистості суб'єкта без спеціальної переробки, в незміненому вигляді. Механізм інтроекції – це шлях побудови власної особистості, а не просто набуття знань. Часто цей механізм діє підсвідомо, але при самоаналізі результати інтроекції стають усвідомленими. Аналогічно трапляється, що людина запозичує частину словника іншої людини – наприклад, пов'язану із певними захопленнями або професією. Але це лише сегмент, який «вклинюється» у уже готовий словник особистості.

Наступний механізм соціалізації – емпатія, тобто співпереживання емоційного стану іншої людини, проникнення в її переживання. Тут варто згадати про сугестивну функцію мови, емотивну функцію мовлення. На людину здійснюється за допомогою мовлення певний емоційний вплив, який супроводжує і підкріплює заохочення або заборони.

У ситуаціях, коли людина переживає страх і тривогу, «включається» також механізм інтелектуалізації. Замість реальних дій по вирішенню ситуації людина починає абстрактно міркувати про неї. Цей механізм зазвичай включається в тих випадках, коли людина стикається з життєво важливими проблемами (хвороба, відсутність роботи тощо). Інтенсивна інтелектуалізація спостерігається в періоди підліткового і юнацького розвитку, коли виникають сильні сексуальні бажання і супроводжуючі їх емоції. Люди, які надмірно занурюються у інтелектуалізацію, позбавляються повноцінного емоційного життя і справляють враження холодних і байдужих. Мова – основний засіб здійснення

інтелектуалізації. У дитинстві трапляються випадки, що дитина навіть може створити навіть свою дитячу, так звану «пташину» мову, яку не розуміє ніхто, або лише кілька втаємничених – тим самим дитина захищає свій особливий світ від зовнішніх впливів. Це патологія соціалізації, адже окремі засоби соціалізації дитина спрямовує проти більшості інших, і замість того, аби інтегруватися у суспільство, випадає з нього.

Одним з найбільш поширених механізмів соціалізації є раціоналізація, яка інколи набуває вигляду псевдо-раціоналізації. Її суть полягає в тому, що людина винаходить на перший погляд логічні судження і умовиводи для помилкового пояснення своїх фрустрацій – психічних станів, що характеризуються наявністю потреби, що не знайшла свого задоволення. Такий стан супроводжують різні негативні переживання: розчарування, роздратування, тривога, відчай тощо. Псевдо-раціоналізація може проявлятися в декількох видах. Найбільш вивченими є дискредитація мети, самодискредитація і самообман. Як бачимо, і тут можливі активні використання мови, але, як правило, не на користь соціалізації, а проти неї.

Механізм сублімації вперше був описаний З. Фрейдом. Під сублімацією він розуміє переведення будь-якого інстинктивного потягу, а також потреби і мотиву, задоволення яких блоковані умовами ситуацій, в інше прагнення і соціально прийнятну діяльність. Сублімаційні форми діяльності, як правило, є творчими (науковими, художніми тощо), які лежать в основі інноваційних досягнень [4, с. 48]. Мова сприяє такій сублімації – як будучи її засобом, так і напяму – коли митець сублімує свої потяги у віршах, романах іншій художній літературі.

Соціалізація здійснюється в результаті взаємодії безлічі обставин. Саме сукупний вплив цих обставин на людину вимагає від неї певної поведінки і активності. Факторами соціалізації називають обставини, умови, які спонукають людину до активності, до дії. У вітчизняній і західній науці є різні класифікації факторів соціалізації. Однак, ми вважаємо найбільш логічною і продуктивною для педагогіки ту, яку запропонував П. Орбан [6, с. 19]. Він виділив основні чинники соціалізації, об'єднавши їх в три групи: макрочинники, що впливають на соціалізацію всіх жителів планети або дуже великих груп людей, що живуть в певних країнах (космос, планета, світ, країна, суспільство, держава); мезочинники – умови соціалізації великих груп людей (за національною ознакою (етнос); за місцем і типом поселення (регіон, село, місто, селище), за належністю до аудиторії тих чи інших засобів масової комунікації (радіо, телебачення, кіно тощо)); мікрочинники – соціальні групи, які безпосередньо впливають на конкретних людей (сім'я, групи однолітків, мікросоціум, організації, в яких здійснюється соціальне виховання, – навчальні, професійні, громадські та ін.). Звісно, мова корелює передусім з мезочинниками соціалізації, адже вона є одним з визначних чинників національної ідентичності. Однак, не можна не враховувати також використання мови на макрорівні соціалізації – в усякому разі деяких мов, зокрема тих, які визнає світовими ООН (передусім, англійської, французької, іспанської, китайської, російської). Що ж стосується макрорівня, то тут роль мови як чинника соціалізації майже дорівнює мезорівню, з тією відмінністю, що на макрорівні не виникають нові мови, але національні мови набувають максимальної емоційної сили та інструментальності.

В останні роки все більшого значення вчені надають макрочинникам соціалізації, в тому числі і природно-географічним умовам, оскільки встановлено, що вони як прямим, так і непрямим шляхом впливають на становлення особистості. Знання макрочинників соціалізації дозволяє зрозуміти специфіку прояву загальних законів розвитку індивіда як представника гомо сапієнс (роду людського), переконатися в могутності виховання. На розвиток людини впливає географічний фактор, або природне середовище. Протягом тривалого часу впливи природно-географічного середовища не виявляли. Однак, екологічні зміни біосфери, забруднення навколишнього середовища, порушення екологічної рівноваги в біосфері, викликані антропогенною діяльністю, змусили людство поставитися до цієї проблеми з достатньою серйозністю. Створені людиною сили стали погрожувати самому існуванню людини. Посилився негативний вплив природних факторів на здоров'я і діяльність людини. У 30-і роки ХХ століття В.І. Вернадський відзначав початок нового етапу розвитку природи як біосфери [1].

На першому, що вже завершився, етапі зміни в біосфері були такими, що вона в змозі була заглушити впливи людини і продовжити своє функціонування і відтворення в динамічній рівновазі. На цьому етапі вплив на біосферу людини був нешкідливим.

Другий, що тільки почався, етап характеризується тим, що зміни в біосфері стали настільки грандіозними і масштабними, що вона не в змозі з ними впоратися. В результаті відбуваються зміни в динамічній рівновазі, небезпечні для існування всього живого на Землі, включаючи і людину. Цей етап отримав назву сучасної екологічної кризи. В даний час констатується факт перетворення екологічної кризи в глобальну.

Сьогодні прогнозується настання наступного – третього етапу, який може йти двома протилежними шляхами: або людство активізує свою взаємодію з природою і зможе подолати екологічну кризу, або не зможе це здійснити і тоді загине. Екологічна катастрофа, стаючи реальністю, змушує вживати заходів, що активізують взаємодію суспільства і природи. Щоб вийти з екологічної кризи, необхідно змінити ставлення кожної людини до навколишнього середовища. Сучасний світ рясніє такими проблемами, які мають глобальний, планетарний характер, оскільки вони зачіпають життєві інтереси всього людства або, у всякому разі, його більшості. Таким чином, суспільна свідомість все чіткіше фіксує систему якісно нових проблем, які і отримали назву глобальних проблем. Безсумнівно, що ці проблеми з'явилися не раптом. Вони в тій чи іншій мірі супроводжували процес становлення і розвитку цивілізації. Виростаючи з локальних, національних проблем, загальнолюдські проблеми вимагають для свого рішення спільних дій світової спільноти. Для цього спочатку потрібно їх усвідомити і артикулювати – тільки тоді можна буде їх обговорити і приймати щодо них певні рішення. Як бачимо, роль мови і тут виявляється нині однією з центральних.

Глобальні проблеми людства не могли не відбитися в індивідуальній свідомості. Ось чому проблеми глобалістики стали невід'ємною складовою соціалізації сучасної людини, яка має усвідомлювати, що вони загрожують деградацією і загибеллю всьому людству, потребують позитивного вирішення, вимагають загальної координації і спільних зусиль всіх народів світу. Кожна людина повинна усвідомити свою індивідуальну відповідальність за збільшення числа і масштабів глобальних катаклізмів, гостроту цих перетворень і їхні загрозові розміри.

Вже згадана проблема пов'язана також з питанням взаємозв'язку природи і етносу, оскільки у кожного народу існує своя географічне середовище проживання, що надає специфічний вплив на національну самосвідомість, демографічну структуру, міжособистісні відносини, спосіб життя, звичаї, звички. Специфіка географічного середовища формує структуру етнічної спільноти, регіональну специфіку, культуру, фізичний тип людей, расові ознаки (колір шкіри, очей, форма і колір волосся, форма черепа, зростання тощо), нарешті у символічній формі відображається у культурі етносу – передусім у її мові. У кожному етнічному об'єднанні складаються свої види діяльності, міжетнічні відносини, різний сімейний побут, шлюбні звичаї та обряди, формуються різні мовні засоби відображення довкілля. Етнічні традиції дають про себе знати в способах захисту від впливів природного середовища, в створюваних культурних цінностях (художніх образах і науковій творчості). У кожній етнічній групі складається своє уявлення про особистість, її поведінку і менталітет, що відображається у мові. Проектування екологічного простору стає реальним завданням освітніх інститутів, у тому числі потребує нових мовних засобів вираження.

Суспільство завжди стурбоване тим, щоб темпи соціалізації підростаючого покоління не відставали від темпів і рівня розвитку самого суспільства. При неузгодженості цих темпів починається гальмування суспільно значущих процесів. Суспільство здійснює соціалізацію через різні інститути соціалізації – загальноприйняті соціальні норми, традиції, звичаї, сім'ю, а також державні і громадські установи та організації. Провідна роль в цьому процесі належить освітнім установам – дитячим садкам, школам, середнім і вищим навчальним закладам. Всі разом вони утворюють систему освітніх установ.

Впливу інститутів соціалізації протистоять стихійні соціальні взаємодії, які можна хоча би частково «прорахувати», спрогнозувати, направити їх на певний шлях. Стихійні і керовані процеси взаємодіють, впливаючи на результати один одного. В рамках функціонування того чи іншого інституту соціалізації мають місце обидва процеси [3, с. 33]. Виховний, цілеспрямований вплив може не привести ні до яких результатів або навіть обумовлювати негативні, незаплановані «виховні» результати. Цілі діяльності соціальних інститутів неконстантні. Зміни, що відбуваються в суспільстві, змінюють характеристики ідеальних типів особистості, що характеризують набір численних показників і властивостей. У цьому плані завжди можна говорити про соціальне замовлення суспільства для інститутів соціалізації. Відповідно до замовлення інститути соціалізації змінюють свою концептуальну (теоретичну) модель. Зміни відбуваються відповідно змін у державній політиці, в тому числі і в освітній. Ймовірно, саме цим можна пояснити нинішню «повальну» концептуалізацію всіх освітніх ланок, яка «задає» основні вимоги до особистісно-розвиваючого освітнього середовища, особистісного простору, способу життя, ціннісних орієнтацій, поведінки та інших параметрів, аж до вимог до зовнішнього вигляду суб'єктів освітнього процесу. Отже, соціалізація на ділі виявляється державною і освітньою політикою в дії.

Етнічна або національна належність людини, як встановлено, визначається перш за все мовою, яку вона вважає рідною, і культурою, що стоїть за цією мовою. У різних країнах етнос можна розглядати як фактор соціалізації різного рівня. У національних

держав, де переважна більшість жителів належить до одного етносу, він – макрофактор. У тому випадку, коли за наявності певної панівної (титульної) нації наявна національна меншина як субетнос в тому чи іншому поселенні, він – мікрофактор (наприклад, Гарлем в Нью-Йорку). У Росії і Україні етнос – мезофактори, оскільки навіть численні етноси, які мають власну державність (автономні республіки), не могли не відчувати на собі впливу інших етносів і не відтворити у своїй життєдіяльності характерні для них властивості і ознаки.

Відомо, що сучасне людство розмаїте за своїм складом. Воно має дві-три тисячі етнічних спільнот. Існуючим на сьогодні на Землі державам (їх близько двохсот) властива поліетнічність. Це змушує дивитися на етнічні проблеми як на найбільш пріоритетні в політиці будь-якої держави. Кожний етнос має специфічні особливості, сукупність яких утворює його національний характер або психічний склад, які проявляються в національній культурі. Етнопсихологи виділяють такі відмінності, наприклад, в характері і традиціях праці людей, в особливостях побуту, уявленнях про сімейні взаємини і взаємини з іншими людьми, про добро і зло, красиве і непривабливе тощо. Потрібно мати на увазі, що етнічні особливості характеризують не окрему людину, а численні групи – нації. Формуються вони протягом століть і навіть тисячоліть під впливом природно-географічного середовища, економічних, соціальних, релігійних та інших обставин, в яких проживає той чи інший етнос. Найбільш очевидно етнічні особливості проявляються на рівні буденної свідомості. Наприклад, пунктуальність як риса особистості, що має високу оцінку у німців, малозначима для іспанців і ще менше для жителів Латинської Америки. Етнос як фактор соціалізації підростаючих поколінь не можна ігнорувати, але не слід і абсолютизувати його вплив. «Так, при порівняльному вивченні виховання в численних, не схожих одна на одну культурах виявилось, що у всіх них прагнули виховувати одні й ті ж риси у дітей кожної статі. У хлопчиків основна увага приділялася розвитку самостійності та прагнення до успіху, у дівчаток – почуттю обов'язку, дбайливості і покірності. Але існують суспільства, в яких шаблони виховання інші, і в них чоловіки і жінки поведуть себе інакше» [5, с. 124].

Всі народи прагнуть виховувати своїх дітей працьовитими, сміливими, чесними. Відмінності полягають у тому, яким чином вирішуються ці завдання. Етнічні особливості, пов'язані зі способами соціалізації, підрозділяють на вітальні (життєво важливі, біофізичні) і ментальні (духовні). Під вітальними особливостями етносу розуміють способи фізичного розвитку дітей (вигодовування дітей, характер харчування, спортивні заняття, охорона здоров'я дітей тощо). На соціалізацію підростаючого покоління великий вплив мають і ментальні особливості – духовний склад етносу, який низка вчених позначає як менталітет і який формується в специфічних соціокультурних умовах життя того чи іншого народу.

У світі існує значна кількість етносів. Тому часто успіх процесу соціалізації залежить від впливу на людину культури двох або більше етносів. І тут велике значення має спосіб міжкультурних контактів. Вітальні, і особливо ментальні, прояви етносу ускладнюють входження людей в нову етнічну групу. Спеціальні дослідження встановили, що входження в нову етнічну групу, в нову культуру супроводжується неприємними почуттями дискомфорту, залишеності людьми, втратою статусу, друзів,

зниженням впевненості в собі, депресією, тривожністю, дратівливістю, психосоматичними розладами.

Поряд з негативними мають місце і позитивні наслідки переходу в нову етнічну групу – прийняття нових цінностей, нових соціальних установок, нових моделей поведінки, які в сукупності можуть забезпечити умови для особистісного зростання. Час адаптації в новій етнічній групі і ступеня вираженості «культурного шоку» залежить від багатьох показників, в тому числі і від індивідуальних особливостей (особистісних та демографічних); від готовності до змін і знання мови, культури, умов життя; індивідуального досвіду перебування в інакшому культурному середовищі; ступеня подібності та відмінності між культурами тощо. Школи, яка прийняли біженців, переселенців, повинні бути готові до зустрічі з невротичними і психосоматичними розладами, девіантною і навіть злочинною поведінкою. Успішне пристосування «чужака», його благополуччя і душевне здоров'я залежить від уміння зняти «шок переходу» в нове культурне середовище. Виділяють різні типи міжкультурних контактів. «Перебіжчик» – людина, що відкидає власну культуру на користь чужої. «Шовініст» – безкомпромісний прихильник власної культури. «Маргінал» – коливається між двома культурами, відчуваючи внутрішній особистісний конфлікт, плутається в ідентичності і в результаті не задовольняється вимогами жодної з культур. «Посередник» синтезує обидві культури, будучи їх сполучною ланкою. Засобами здійснення міжкультурної комунікації виступає передусім мова, а вивчення мови іншого народу є найкращим шляхом соціальної адаптації до його культури.

У індивідів і груп зазвичай має місце один з наступних виборів: асиміляція, сепаратизм, маргіналізація, інтеграція. Продуктивним вибором є інтеграція, яку називають «конструктивною маргінальністю», «міжкультурною компетентністю», а індивід, що зробив такий вибір, є «людиною мультикультурною». Таким чином, успішна адаптація не завжди є асиміляцією з чужою культурою і пристосуванням до нового середовища. Індивід, добре пристосований до життя в новому суспільстві, разом з тим може зберігати особливості своєї етнічної чи культурної групи. Він може опанувати багатствами ще однієї культури без шкоди для цінності власної. Мовна компетентність і мовна культура, які досягаються передусім вивченням іноземних мов, сприяють вираженому формуванню власної соціальної ідентичності.

Представники різних народів і культур по-різному інтерпретують причини поведінки і результати соціальної діяльності. Завдання педагога – допомогти їм зрозуміти причини поведінки один одного, освоїти характерні риси взаємодіючих культур. Для цього доцільно використовувати тренінги та інші види комунікаційних механізмів, спрямованих на вирішення завдання пояснення поведінки представників іншої культури. В цьому випадку діти не відмовляються від своєї культури, щоб стати схожими на представників іншої культури, а вчаться бачити ситуації з точки зору низки етнічних груп, розуміти діапазон бачення світу членами різних етносів.

Щоб навчити взаємодії представників різних етнічних груп, необхідні спеціальні програми. Вони називаються «культурні асимілятори». Перші «культурні асимілятори» були розроблені американськими психологами на початку 60-х років і були призначені для американців, які взаємодіяли з арабами, греками, китайцями та іншими. Автори

програм ставили собі за мету за короткий час дати учням якомога більше інформації про відмінності між двома культурами. До теперішнього часу створено багато «культурних асиміляторів», але поки ними користується вузьке коло осіб, до того ж немає асиміляторів, в яких були б враховані багатонаціональні суб'єкти взаємодії, що особливо актуально. Водночас у багатьох регіонах працює вчитель, який не має досвіду міжкультурного спілкування, чітких уявлень про етнічні відмінності між народами і вже тим більше про моделі підготовки до міжкультурної взаємодії і програми типу «культурний асимілятор».

Література:

1. *Вернадский В.И.* Биосфера и ноосфера /В.И.Вернадский. – М.: Айрис-пресс, 2004. – 576 с.
2. *Chesler M. A.* A sociology of education: Access to power a privilege /M.A. Chesler, W.M. Cove. – New York: Macmillan, 2003. – 380 p.
3. *Horkheimer M.* Bemerkungen über Wissenschaft und Krise /M. Horkheimer. – Hamburg: Hirschfeld, 1989. – 464 s.
4. *Kohlhammer W.* Sozialisation und Emanzipation von Peter Orban /W. Kohlhammer. – Frankfurt: Athenäum Verlag, 1992. – 160 s.
5. *Orban P.* Die Reise des Helden. Die Seele auf der Suche nach sich selbst /P. Orban. – Kösel, 1995. – 205 s.
6. *Orban P.* Menschwerdung – Über den Prozeß der Sozialisation Geist und Psyche /P. Orban. – Frankfurt: Fischer 1986. – 238 s.
7. *Strumpel B.* Macht Arbeit Krank? Macht Arbeit Glücklich: Eine Aktuelle Kontroverse /B.Strumpel, E.Noelle-Neumann. – München:Piper Verlag, 2005. – 296 s.